

De dans ontspringen...

Bent u de dans ontsprongen? Gelukkig maar. Of hebt u het onderspit gedolven? Dat is pech. Maar hebt u zich wel eens afgevraagd waar zulke uitdrukkingen vandaan komen? In dit artikel wordt dat uit de doeken gedaan.

De uitdrukking ‘de dans ontspringen’ is een van de vele uitdrukkingen in het Nederlands die met de dood te maken heeft. In de middeleeuwen was er het geloof dat de Dood iedereen, van hoog tot laag, uitnodigde om met hem de ‘dooddans’ of ‘la danse macabre’ mee te dansen; met andere woorden: uiteindelijk ontkomt niemand aan de dood.

Dit thema van de dodendans is niet alleen vele malen geschilderd, zoals bijvoorbeeld nog te zien is op de Cimétière des Innocents in Parijs; het is ook bekend uit de muziek, zoals de Danse Macabre van Saint Saëns; in de Efteling is in het Spookslot een variant op de dodendans te zien en te beleven.

Op een feestelijk bedoelde bijeenkomst merkte een bezoeker op dat het wat haar betrof niet echt feestelijk was, maar meer ‘de dood in de pot’. Dat zeggen we om aan te geven dat je je (inderdaad: dood...) verveelt, dat er niets te beleven is, dat het oersaai is, of iets dergelijks.

De uitdrukking komt uit de bijbel, uit het verhaal waarin, tijdens een hongersnood, iemand een soort soep bereidt uit onbekende, in het veld aangetroffen vruchten. En toen men ervan begon te eten bleek de soep zo walgelijk bedorven te smaken, dat men uitriep: ‘de dood is in de pot’. En ze konden niet verder eten, zegt het verhaal dan.

Figuur 1. De dodendans, de danse macabre.

‘De gedoodverfde dader’ is iemand die bestempeld is als de dader, van wie het zeker is dat hij het gedaan heeft. Deze uitdrukking komt uit de schilderswereld; de eerste schets in verf van een voorstelling wordt eerst in een soort grondverf, de doodverf, aangegeven. Daarop is wel te zien wat het ongeveer gaat worden, maar de invulling en uitwerking in diverse kleuren moet nog gedaan worden.

‘Het onderwijs dreigt wederom een ondergeschoven kindje te worden’, luidde een krantenkop. We weten natuurlijk allemaal dat dat een slechte boodschap is voor het onderwijs; het onderwijs komt er bekaaid vanaf! Het zal minder

Figuur 2. Het onderspit delven.

krijgen dan waarop gehoopt of gerekend was. Maar wat is er ondergeschoven aan dat ondergeschoven kind? De uitdrukking gaat terug naar de middeleeuwen; andere zeden, andere gewoontes, andere kijk op allerlei zaken. Veel kinderen kwamen niet levend ter wereld en soms kwam het goed uit om een doodgeboren kind te vervangen door een levend kind van een andere moeder; of omgekeerd!

Dat wordt mooi geïllustreerd door onderstaand verhaal van koningin Blanchefleur.

Blanchefleur, de echtgenote van de Saraceense koning Prides van Jerusalem, is in het geheim een aanhangster van Jezus. Tot dusverre is het huwelijk kinderloos gebleven. Om van een zoon zwanger te worden bidt Blanchefleur tot Jezus: als hij haar een zoon schenkt dan zal zij zich tot het christendom bekeren. Blanchefleur raakt zwanger en koning Prides draagt zijn hofastroloog op in de sterren te gaan kijken wat voor een kind hij zal krijgen. Die doet wat hem wordt opgedragen en ziet tot zijn grote verbazing in de sterren dat het kind zich met zijn onderdanen tot het christendom zal bekeren en dat het zijn vader zal doden. Als koning Prides deze boodschap hoort, is hij verbijsterd en zweert het kind direct na zijn geboorte te zullen doden. Blanchefleur bespeurt de stemmingswisseling bij haar echtgenoot: zo blij als hij eerst was, zo somber is hij nu. Op een nacht hoort zij hem uit in bed en dan bekent hij wat de hofastroloog hem verteld heeft. Blanchefleur doet alsof het leven van haar echtgenoot haar grootste zorg is en belooft dat zij het kind direct na de geboorte zal doden.

Als zij voelt dat haar tijd gekomen is, trekt zij zich ongezien terug in het bos, waar zij van een zoon bevult die Seghelijn zal heten, bijgestaan door drie profetessen, die het kind alle drie een magische

eigenschap als doopgeschenk geven. De profetessen nemen het kind met zich mee, geven de moeder een ring waaraan zij hem over 15 jaar zal herkennen, en geven haar een kind mee dat de dag daarvoor dood geboren was.

Diezelfde nacht rond middernacht wendt Blanchefleur voor van een kind te bevallen en overhandigt het dode kind aan haar echtgenoot die zich, opgelucht dat hij het kind niet zal hoeven doden, laat misleiden. Het kind wordt plechtig begraven. En dat is het ondergeschoven kind.

En wat houdt het in als 'je het onderspit delft'? Eén blik op de foto maakt het meteen duidelijk: degenen die onderin de geul staan te graven, staan al gauw met hun voeten in het water en doen het zwaarste en het smerigste werk. Er zijn mensen die beweren dat vroeger alles beter was!

Albert Hovius

Afbeelding 1: The Dance of Death (1493) by Michael Wolgemut, from the Liber chronicarum by Hartmann Schedel.

Afbeelding 2: Groninger Archief.